WIKIPEDIA

Sanskrt

Iz Wikipedije, proste enciklopedije

Sanskŕt (devanāgarī/nāgarī *saṃskṛta*) je klasični jezik Indijske podceline ter klasični jezik hinduizma in drugih indijskih religij. Spada v skupino indoevropskih jezikov in je eden od uradnih jezikov v Indiji.

Ta članek **potrebuje čiščenje. Pri urejanju upoštevaj pravila slogovnega priročnika**. Razlog za čiščenje ni podan. Prosimo, da nam pomagaš izboljšati ta članek (https://sl.wikipedia.org/w/index.php?title=Sanskrt&action=edit).

Sanskrt

संस्कृतम् *saṃskṛtam*

संस्कृतम्

Beseda Sanskrt (संस्कृतम्) zapisana v Devanagari.

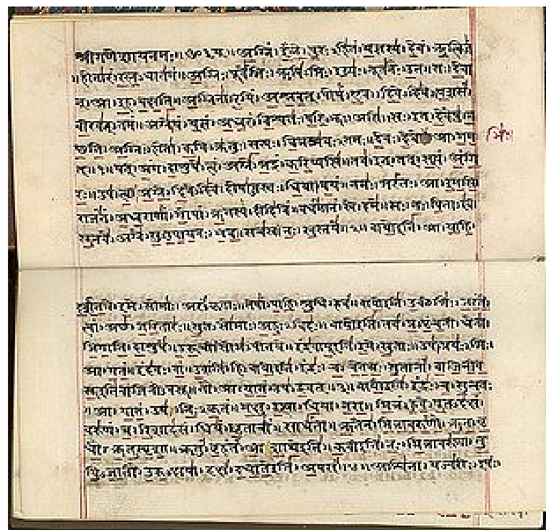
Izgovorjava	sə̃skr̩t̪əm
Področje	Indija, Nepal
Obdobje	ca. 1200–600 BCE (vedski sanskrt), potem zraste v srednje indoiranske jezike. Nadaljuje se kot liturgični jezik (klasični sanskrt). Poskus revitalizacije; 14.000 opredeljenih govorcev (2001 popis)[1]
Jezikovna družina	indoevropski ▪ indoiranski ▪ indoarijski ▪ **Sanskrt**
Zgodnejše oblike	Vedski sanskrt ▪ **Sanskrt**
Pisava	Nima lastne pisave.[2] Piše se v Devanagari, različnih abecedah temelječih na Brāhmī abecedah, tajskiem besednjaku, in latinici
Uradni status	
Uradni jezik	Indija
Regulator	*Ni uradnega usklajevanja*
Jezikovne kode	
ISO 639-1	sa
ISO 639-2	san
ISO 639-3	san
Glottolog	sans1269 (http://glottolog.org/resource/languoid/id/sans1269)[3]

Vsebina

Zgodovina sanskrta

- Vedski sanskrt
- Sanskrt brahman, aranjak in upanišad
- Sanskrt epov in puran
- Klasični sanskrt
- Hibridni (budistični) sanskrt

Jezik je nastal okoli leta 1500 pr. n. št. Včasih je igral podobno vlogo kot latinščina v Evropi zaradi mnogih ohranjenih verskih in zgodovinskih zapisov v Indiji. Odkritje Paninijeve slovnice sanskrta iz 4. stoletja pr. n. št., ki so jo odkrili v 18. stoletju, ima velik vpliv na razvoj primerjalne filologije v Evropi.

Rokopis ṛgvede v pisavi devanāgarī

Slovnične tradicije

- vedske šole (pratišakhje)
- paninijeva strokovna šola (vjakarana)
- šikša in nirukta (fonetika in etimologija)
- filozofija jezika

Pisave in abeceda

Pisava je imela v indijski kulturi v glavnem drugotno vlogo, najpomembnejša pa je bila ustna predaja. Prvenstveno so se brahmani (*brahman* - pripadnik razreda ljudi, ki se je ukvarjal s prenosom znanja; svečenik) učili dela na pamet skupaj s komentarji in jih predajali od učitelja na učenca. Najstarejša vedska književnost se imenuje šruti (*śruti* - poslušanje), poznejša književnost iz hindujske tradicije pa se imenuje smrti (*smṛti* - pomnjenje). Prav tako budistična književnost svoje učenjake imenuje *naslušane*, ne pa načitane.

Kljub temu pa je pisava že dolgo prisotna v indijski kulturi. Delo Vasišthadharmasutra (*vāsiṣṭhadharmasūtra* - zakonik Vasišthe) omenja pisane listine kot pravni dokaz, kar dokazuje da se je pisava uporabljala že okrog leta 750 pr. n. št.

Indijske pisave

Po prevladujočem mnenju so na indijsko podcelino pisavo prevzeli od bližnjevzhodnih semitskih plemen u okviru trgovskih odnosov okrog leta 800 pr. n. št. Glede na to naj bi imele indijske pisave isti izvor kot grška pisava, iz katere izvirata latinica in cirilica. Prevzeto pisavo so panditi (*paṇḍita* - učenjak) ustvarjalno in ostroumno prilagodili glasovnemu sistemu starih indijskih jezikov ter jo poimenovali brahmi (*brāhmī* - pisava boga Brahme).

Iz pisave brahmi so se razvile poznejše indijske pisave. Oblike grafemov so se v različnih okoljih skozi čas spreminjale, pri tem pa so nastale na severu bolj oglate oblike in na jugu bolj okrogle oblike, kar je vodilo do sorodnih pisav današnje Indije.

Sanskrtski rokopisi so se v dolgi zgodovini jezika zapisovali v različnih pisavah. Med severnimi pisavami je posebno važna pisava devanagari (*devanāgarī* - pisava mesta bogov) ali nagari (*nāgarī* - mestna pisava). Kašmirski rokopisi pogosto uporabljajo pisavo šarada (*śāradā* - jesenska pisava), bengalski rokopisi pa pisavo bangla (*bānglā* - bengalska pisava). Na jugu, v tamilskem okolju se je uporabljala predvsem pisava grantha (v tamilščini: *grantha* - knjižna pisava).

Po vpeljavi tiska se za tiskanje sanskrtskih del uporablja samo pisava devanagari.

Transliteracija v latinico

Včasih se za zapis sanskrtskih besedil uporablja tudi transliteracija v latinico. Standardna transliteracija IAST (mednarodna abeceda za prečrkovanje sanskrta) uporablja črke latinice, ki jim doda različna razločevalna znamenja ter nekaj dvočrkij.

Za pisanje v ASCII okoljih se uporabljajo tudi različne pomožne transliteracije, ki velikim in malim črkam ter kombinacijam znakov pripišejo različne pomene. Najpomembnejši sta transliteraciji Harvard-Kyoto in ITRANS. Ker se počasi v vseh računalniških okoljih uveljavlja standard Unicode, postajajo ASCII transliteracije odvečne.

Abeceda sanskrta

Indijske pisave so zlogovne abecede ali abugide. V zlogovnih abecedah ima vsak grafem za soglasnik privzet samoglasnik. Pri indijskih pisavah je ta samoglasnik vedno kratek *a*. V abecedi lahko ta privzeti *a* gledamo v podobni funkciji, kot jo imata *e* ali polglasnik v slovenski abecedi, to je omogoča izgovorjavo soglasnikov.

Abeceda klasičnega sanskrta ima 48 znakov in jo predstavimo v abecednem redu v tabeli, ki jo beremo iz leve na desno in od zgoraj navzdol. Podan je prikaz v devanagariju in v latinici.

अ	a	आ	ā						
इ	i	ई	ī						
उ	u	ऊ	ū						
ऋ	ṛ	ॠ	ṝ						
ऌ	ḷ	ॡ	ḹ [1]						
ए	e	ऐ	ai						
ओ	o	औ	au						
अं	aṃ	अः	aḥ						
क	ka	ख	kha	ग	ga	घ	gha	ङ	ṅa
च	ca	छ	cha	ज	ja	झ	jha	ञ	ña
ट	ṭa	ठ	ṭha	ड	ḍa	ढ	ḍha	ण	ṇa
त	ta	थ	tha	द	da	ध	dha	न	na
प	pa	फ	pha	ब	ba	भ	bha	म	ma
य	ya	र	ra	ल	la	व	va		
श	śa	ष	ṣa	स	sa				
ह	ha								

[1] Včasih se zaradi simetrije abecedi doda tudi dolgi samoglasniški *l*, vendar v sanskrtu tak glas ne obstaja.

Imena črk so:

- *akāra*, *ākāra*, ..., *kakāra*, *khakāra*, ... *sakāra*, *hakāra*. Imena so zloženke iz dveh komponent: črke same in *kāra* (tisto, kar dela; označevalec; maker).
- izjema je črka 'r', ki se imenuje repha (*repha* - renčanje; snarl)
- glasova 'ṃ' in 'ḥ' se imenujeta sta anusvara (*anusvāra* - izza-glas; after sound) in visarga ali visardžanija (*visarga*, *visarjanīya* - oboje pomeni izpust; emission; discharge).

V abecednem redu imata anusvara in visarga izjeme:

- če anusvari sledi zvočnik ali sibilant, se le-ta v abecednem redu nahaja pred 'k', kot je prikazano v tabeli. Če pa anusvari sledi zapornik, se nahaja na istem mestu kot nosnik, ki ustreza zaporniku (zaporniku 'dh' ustreza nosnik 'n', torej se beseda *saṃdhi* nahaja na mestu, kjer bi bil *sandhi*).
- če visargi sledijo sibilanti 'ḥś', 'ḥṣ', 'ḥs', potem so v abecednem redu na položaju, kot da bi bili 'śś', 'ṣṣ', 'ss'.

Izgovorjava

Sanskrt je fonetičen jezik in vsaka glasovna sprememba se tudi zapiše.

Samoglasniki

črka	opis	razlaga
a, i, ṛ, ḷ, u	kratki enostavni samoglasniki	'i' in 'u' izgovarjamo kot kratka *i* in *u* v slovenščini; 'a' zelo kratko in zamolklo; 'ṛ' kot *r* v besedi *trg* (samoglasniški *r*), 'ḷ' pa kot *l* v besedi *Vltava* (samoglasniški *l*)
ā, ī, ṝ, ū	dolgi enostavni samoglasniki	'ī', 'ṝ', 'ū' izgovarjamo kot ustrezne kratke samoglasnike, vendar z izrazito dolžino; prav tako tudi 'ā' z izrazito dolžino, vendar brez zamolklosti, kot normalen dolgi *a*
e, o	dolga sestavljena samoglasnika	'e' in 'o' izgovarjamo kot dolga ozka *e* in *o*; zgodovinsko gledano sta 'e' in 'o' dvoglasnika in čeprav stari sanskrtski slovničarji že dajejo navodila za njuno izgovorjavo kot da sta povsem enotna glasova (enoglasnika), ju uvrščajo med sestavljene samoglasnike in sicer 'e' = *a* + *i*, in 'o' = *a* + *u*
ai, au	dolga sestavljena samoglasnika	'ai' in 'au' izgovarjamo podobno kot *ai* v *laik* ter *au* v *nauk*; vedno se izgovarjata enozložno (*lai-k*, *nau-k*, ne pa *la-ik*, *na-uk*); sta dvoglasnika in ju tudi uvrščajo med sestavljene samoglasnike in sicer 'ai' = *ā* + *i*, in 'au' = *ā* + *u*

Anusvara in visarga

črka	opis	razlaga
ṃ (ं)	anusvara, nasalizacija za samoglasnikom	Izgovorjava anusvare je odvisna od soglasnika, ki ji sledi: ▪ če anusvari sledi zapornik, se izgovarja kot ustrezni nosnik iz iste vrstice; ▪ če pa sledijo zvočniki, sibilanti ali zveneči pridih, kjer ne pride do zapore ustne votline, pa tudi anusvaro izgovorimo bolj odprto, podobno francoskim nosnim samoglasnikom (*on*, *en*, *un*, itd.)
ḥ (ः)	visarga, nezveneč pridih	visarga je nežen nezveneč pridih, ki sledi samoglasniku; včasih se za pridihom izgovori še majhen odmev predhodnega samoglasnika, oziroma 'i' ali 'u', če sta predhodna samoglasnika 'ai' ali 'au'

Zaporniki

črka	opis	razlaga
k, kh, g, gh, ṅ	velari	izgovorijo se s pridvigom jezične ploskve proti zadnjemu nebu; 'k' in 'g' kot v slovenščini; za 'kh', 'gh' in 'ṅ' glej še spodaj
c, ch, j, jh, ñ	palatali	izgovorijo se z dvigom jezika na mehko nebo; 'c' in 'j' kot slovenska *č* in *dž*; za 'ch', 'jh' in 'ñ' glej še spodaj
ṭ, ṭh, ḍ, ḍh, ṇ	retrofleksi	izgovorijo se z dvigom konice jezika na trdo nebo med zobmi in mehkim nebom; položaj jezika je podoben kot pri angleški besedi *try* - tako pri izgovorjavi besede *maṇḍala* jezik pri zlogu 'ṇḍa' ni na zobeh, pač pa precej više; v slovenščini teh glasov ni; za 'ṭh', 'ḍh' in 'ṇ' glej še spodaj
t, th, d, dh, n	dentali	izgovorijo se s konico jezika ob zobeh; 't', 'd' in 'n' kot v slovenščini; za 'th' in 'dh' glej še spodaj
p, ph, b, bh, m	labiali	izgovorijo se ob udeležbi ustnic; 'p', 'b', in 'm' kot v slovenščini; za 'ph' in 'bh' glej še spodaj
kh, ch, ṭh, th, ph	nezveneči zaporniki s pridihom	ta dvočrkja predstavljajo en glas; izgovorijo se z jezikom v istem položaju kot za 'k', 'c', 'ṭ', 't' in 'p', le da pri izgovorjavi 'kh', 'ch', 'ṭh', 'th', 'ph' hkrati z glasom izpustimo razločen pridih, ki pa ga pri zapornikih brez pridiha ni; **PAZI**: 'ph' nikoli ne izgovorimo kot *f*, temveč kot *p* s pridihom
gh, jh, ḍh, dh, bh	zveneči zaporniki s pridihom	tudi ta dvočrkja predstavljajo en glas; podobno kot pri nezvenečih zapornikih s pridihom se tudi ti izgovorijo z razločnim pridihom; pri popolnoma pravilni izgovorjavi bi moral biti ta pridih prav tako zveneč
ṅ, ñ, ṇ, n, m	nosniki	izgovorijo se skozi nos ob zapori v ustni votlini; 'ṅ' kot *n* v *tanka*; 'ñ' kot *nj* v *panj* oz. kot hrvaški *nj*; 'ṇ' z dvigom konice jezika na trdo nebo; 'n' in 'm' kot v slovenščini

Zvočniki

črka	opis	razlaga
y, r, l, v	zvočniki	'y' izgovorimo kot slovenski *j*; 'r' in 'l' kot v slovenščini; 'v' je izvorno bil kot angleški *w* (v proto-indoevropskem jeziku), a že stari sanskrtski slovničarji dajejo navodila za izgovor kot *v*, izgovor *w* lahko opcijsko ostane, kadar 'v' sledi soglasniku v istem zlogu

Sibilanti

črka	opis	razlaga
ś, ṣ, s	sibilanti	'ś' kot mehak, palatiziran *š*, 'ṣ' pa zelo trdo; 's' kot v slovenščini

Zveneči pridih

črka	opis	razlaga
h	zveneči pridih	'h' se pri popolnoma pravilni izgovorjavi izgovori kot zveneči pridih

Fonetična razporeditev

Razporeditev glasov sanskrta glede na njihove fonetične lastnosti:

	samoglasniki				soglasniki							
	enostavni		sestavljeni		zaporniki					zvočniki	sibilanti	pridih
	kratki	dolgi	dolgi	dolgi	brez pridiha	s pridihom	brez pridiha	s pridihom	nosniki			
velari	a	ā			k	kh	g	gh	ṅ			h
palatali	i	ī	e	ai [2]	c	ch	j	jh	ñ	y	ś	
retrofleksi	ṛ	ṝ			ṭ	ṭh	ḍ	ḍh	ṇ	r	ṣ	
dentali	ḷ				t	th	d	dh	n	l	s	
labiali	u	ū	o	au [2]	p	ph	b	bh	m	v [3]		
	zveneči				nezveneči		zveneči				nezveneči	zveneči

[2] sestavljeni samoglasniki se izgovarjajo na dveh mestih: 'e' in 'ai' sta velara in palatala, 'o' in 'au' pa velara in labiala,

[3] glas 'v' je dento-labial; pravi labial je le kadar se izgovarja kot *w*,

Naglas

jakostni naglas, tonemski pri vedskih posebnostih

Prilagajanje transliteracije slovenščini

Pri navajanju imen, naslovov in terminov iz sanskrta jih prilagodimo slovenščini v pisavi, spolu in številu. Zaradi točnejše izgovorjave in lažjega iskanja jih ob prvi omembi zapišemo v oklepaju v debelni obliki in mednarodni transliteraciji.

Črke mednarodne transliteracije prilagodimo slovenščini tako, da zamenjamo 'ṛ' z *r* (zlogotvorni), 'ḷ' z *l* (zlogotvorni), 'ṃ' z *m* pred labiali, sicer pa z *n*, 'ḥ' s *h*, 'c' s *č*, 'ch' s *čh*, 'j' z *dž*, 'jh' z *džh*, 'ṅ' z *n* (kot v besedi *banka*), 'ñ' z *n* (palatalni), 'ś' s *š*, 'ṣ' s *š* ter 'y' z *j*.

Pridih se pri izgovorjavi razločno sliši, zato glasove s pridihom pišemo tudi v poslovenjeni obliki. Prav tako pustimo dvojne soglasnike; oba soglasnika se izgovarjata vsak zase, kot v slovenščini v besedi *oddaja*.

Po navadi retrofleksnih 'ṭ', 'ṭh', 'ḍ', 'ḍh' in 'ṇ' ter dolžin pri dolgih samoglasnikih v slovenščini ne označujemo in jih nadomestimo z ustreznimi labiali in kratkimi samoglasniki. V besedilih oziroma odlomkih, kjer pa so razlike med posameznimi črkami pomembne, na primer v slovničnih besedilih, slovarjih, ipd., na primer zgoraj pri imenih črk, lahko te črke, kot tudi nosnike in 'ś' pustimo v originalni obliki.

V bibliografijah pišemo imena v izvorni obliki brez kakršnega koli prilagajanja. Prav tako pustimo nespremenjena imena modernih avtorjev, ki so zapisana nepravilno, ali pa jih slovenimo iz teh nepravilnih oblik (*nath* namesto *nātha-natha*, *rishi-riši* namesto *ṛṣi-rši*, itd...).

V klasičnem sanskrtu se jakostni naglas ne označuje, zato ga ne označujemo niti pri slovenjenju.

Nekaj primerov:

mednarodna transliteracija	slovenjeno	*pomen*	mednarodna transliteracija	slovenjeno	*pomen*
svara	svara	samoglasnik	*varṇa*	varna	glas
vyañjana	vjandžana	soglasnik	*akṣara*	akšara	zlog
śuddha	šuddha	enostaven	*sparśa*	sparša	zapornik
saṃyukta	sanjukta	sestavljen	*antaḥstha*	antahstha	zvočnik
hrasva	hrasva	kratek	*ūṣman*	ušman	sibilant
dīrgha	dirgha	dolg	*saṃdhi*	sandhi	pravila prilagajanja glasov

Posebnosti vedskega sanskrta

Vedski sanskrt ima še nekaj dodatnih črk in posebnosti.

Samoglasniki

अ३	a3	इ३	i3	उ३	u3	ए३	e3	ऐ३	ai3	ओ३	o3	औ३	au3

črka	opis	razlaga
a3 i3 u3 e3 ai3 o3 au3	podaljšani samoglasniki	Vedski sanskrt poleg kratkih in dolgih samoglasnikov, ki trajajo eno oziroma dve dobi (*mātrā* - mera, metrična doba), pozna še podaljšane samoglasnike (*pluta* - podaljšan), ki trajajo več kot dve dobi. Zapišemo jih s števko *3* poleg kratkega, včasih pa tudi poleg dolgega samoglasnika (आ३ ā3, ई३ ī3, ऊ३ ū3). Primer: ॐ, ओ३म् o3m - alternativni obliki zapisa zloga *om*)

Anunasika, džihvamulija in upadhmanija

अँ	ã	आँ	ã̄	इँ	ĩ	ईँ	ĩ̄	...	यँ	ỹ	लँ	l̃	वँ	ṽ
ᳵक	ẖ	ᳶप	ḫ											

<table>
<tr><th>črka</th><th>opis</th><th>razlaga</th></tr>
<tr><td>ã ã̄ ĩ ĩ̄ ... ỹ l̃ ṽ</td><td>anunasika, nasalizirani glasovi</td><td>Vedski sanskrt v določenih okoljih namesto anusvare, ki predstavlja nasalizacijo, ki sledi samoglasniku, določa nasalizacijo glasov samih (anunāsika - nosni, izgovorjen skozi nos). Nasalirajo se lahko samoglasniki in pa zvočniki 'y', 'l' in 'v'.</td></tr>
<tr><td>ẖ</td><td>džihvamulija, varianta visarge pred 'k' in 'kh'</td><td rowspan="2">Vedski sanskrt namesto visarge včasih uporablja džihvamulijo (jihvāmūlīya - izgovorjen na korenu jezika) in upadhmanijo (iz upadhmāna - pihati na, dihati na, upadhmānīja - izgovorjen kot da bi pihal na). Črki označujeta subtilne razlike pri izgovorjavi visarge zaradi sledečih glasov, pri čemer postane visarga podobna nemškemu ch oziroma f.</td></tr>
<tr><td>ḫ</td><td>upadhmanija, varianta visarge pred 'p' in 'ph'</td></tr>
</table>

Soglasniki

ळ	ḻa	ळ्ह	ḻha

črka	opis	razlaga
ḻa ḻha	retrofleksna *l* brez in s pridihom	'ḻ' in 'ḻh' nastopata v nekaterih vedskih tekstih na mestu 'ḍ' in 'ḍh' kadar se ti črki pojavita med samoglasnikoma; primer: *iḻe* za *īḍe* v *agnim īḻe* (hvalim Agnija - Rgveda 1.1.1)

Sklici

1. "Comparative speaker's strength of scheduled languages − 1971, 1981, 1991 and 2001" (http://censusindia.gov.in/Census_Data_2001/Census_Data_Online/Language/Statement5.htm). *Census of India, 2001*. Office of the Registrar and Census Commissioner, India. Pridobljeno dne 31 December 2009.
2. Banerji, Suresh (1971). *A companion to Sanskrit literature: spanning a period of over three thousand years, containing brief accounts of authors, works, characters, technical terms, geographical names, myths,*

legends, and twelve appendices (http://books.google.com/books?id=JkOAEdIsdUs). str. 672. ISBN 978-81-208-0063-2.
3. Hammarström, Harald; Forkel, Robert; Haspelmath, Martin, ur. (2017). "Sanskrit" (http://glottolog.org/resource/languoid/id/sans1269). *Glottolog 3.0*. Jena, Germany: Max Planck Institute for the Science of Human History.

Zunanje povezave

Poglejte si besedo ***sanskrt*** ali ***Sanskrt*** v Wikislovarju, prostem slovarju.

Wikipedija - ***sanskrt***

*Ta članek o **jeziku** je škrbina. Pomagaj Wikipediji in ga **razširi**.*

Normativna kontrola	LCCN: sh85117331 (http://id.loc.gov/authorities/subjects/sh85117331) · GND: 4051642-8 (http://d-nb.info/gnd/4051642-8) · NDL: 00560852 (http://id.ndl.go.jp/auth/ndlna/00560852)